

รายงานพิเศษ

แผ่นเสียงตบหางลอย
งานบันทึกชิ้นประวัติศาสตร์
ของวงการดนตรีไทย

พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์*

ในสังคมปัจจุบันแผ่นเสียง (Record) อาจจะไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันแล้ว เนื่องจากไม่ค่อยมีการผลิตออกจำหน่าย เพราะมีขนาดที่ใหญ่แต่เปราะบางและเก็บรักษาได้ยาก จึงถูกแทนที่โดยเทปบันทึกเสียง (Cassette Tape) และคอมแพ็คดิสก์ หรือ ซี.ดี. (Compact Disc) ซึ่งเป็นที่นิยมมากกว่า ทั้งคุณภาพเสียงและง่ายต่อการเก็บรักษา แต่ถ้านับเวลาถอยหลังไปสัก 15 ถึง 20 ปีที่แล้ว วงการดนตรียังคงใช้แผ่นเสียงสำหรับผลิต

*อาจารย์ประจำภาควิชานาฏยสังคีต คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

งานดนตรีด้านเพลงแนวต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเพลงในรูปแบบใดก็มีการบันทึกสำหรับออกวางจำหน่ายมาก่อน แผ่นเสียงจึงเป็นความบันเทิงอย่างหนึ่งที่อยู่คู่กับสังคมมาก่อนที่จะมีความบันเทิงอย่างอื่นเกิดขึ้น¹

ประเทศไทยนั้นเริ่มมีการนำเอากระบอกเสียงของเอ็ดสันเข้ามาใช้บันทึกเสียงเพลงต่าง ๆ ประมาณ พ.ศ. 2437 โดยมีอยู่ไม่กี่เครื่องเนื่องจากมีราคาค่อนข้างแพงและเป็นสมบัติของพวกชนชั้นสูงระดับเจ้านายและขุนนางต่าง ๆ ถือได้ว่าเป็นเทคโนโลยีใหม่ในสมัยนั้นสามารถนำมาเปิดสำหรับแข่งประชันกับลิเกและละครรำเรียกให้คนเข้าไปชมกันจนแน่น และเริ่มมีการจ้างศิลปินไปร้องบรรเลงบันทึกลงกระบอกเสียง (ต. เบ็ญจนา 2514: 16) ซึ่งการจ้างศิลปินนั้นจะคัดเลือกเฉพาะผู้มีฝีมือและมีชื่อเสียงด้านดนตรีแต่ละสาขาไปบันทึก โดยมีทั้งดนตรีไทยประเภทเพลงร้องรับ เพลงละคร และดนตรีพื้นบ้านประเภทเพลง

1. ในแง่ของประวัติความเป็นมา แผ่นเสียงนั้นเกิดขึ้นโดยพัฒนามาจากเครื่องบันทึกเสียงของ โทมัส เอลวา เอ็ดสัน (Thomas Elva Edison) นักประดิษฐ์ชาวอเมริกันซึ่งคิดเครื่องบันทึกเสียงขึ้นเป็นคนแรก ณ เมืองเมลโลพาร์ก (Melopark) เมื่อ ค.ศ.1877 (พ.ศ. 2420 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5) โดยลักษณะของเครื่องบันทึกเสียงเป็นกระบอกยาวเหมือนกระบอกข้าวหลามเคลือบด้วยขี้ผึ้ง ใช้หลักการบันทึกเสียงโดยให้เสียงผ่านลำโพงแล้ววิ่งเข้าไปในช่องแคบ ๆ ทั้งนี้ไม่ต้องอาศัยแรงขับเคลื่อนด้วยไฟฟ้าแต่อาศัยหลักการไหลวนด้วยมือหมุนและใช้การทดรอบแบบลานนาฬิกา ซึ่งพลังเสียงจะเข้าไปสั่นสะเทือนตัวเข็มแหลม ๆ ซึ่งจะขูดลงบนขี้ผึ้งแข็งที่เคลือบอยู่บนกระบอกนั้น จากกำลังหมุนของกระบอกจะเกิดเป็นร่องเสียงที่ขรุขระตามแรงสั่นสะเทือนของคลื่นเสียงเป็นร่องหมุนไปโดยรอบกระบอกตั้งแต่ต้นจนจบที่ปลายกระบอก เมื่อเอากระบอกมาหมุนกลับตามรอยขรุขระโดยใช้เข็มจ้องลงไปให้สะเทือนจะได้เสียงที่ร้องบันทึกกลับคืนมา เพลงหนึ่ง ๆ กว่าจะบันทึกจบลงต้องใช้หลายกระบอก เครื่องนี้เรียกว่า กระบอกเสียงของเอ็ดสัน (Edison's Cylinder)

ต่อมา ประมาณ ค.ศ. 1887 (พ.ศ. 2430) อีมิล เบอริเนอร์ (Emile Berliner) นักประดิษฐ์ชาวอเมริกาเชื้อสายเยอรมัน ได้พัฒนาขึ้นเป็นแผ่นแบนกลมซึ่งสะดวกกว่าโดยใช้วัสดุจำพวกครีสต์ลา (Shallac) มาหล่อให้เป็นแผ่นเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 10-12 นิ้ว แต่บันทึกเสียงได้นานกว่าเรียกว่าแผ่นเสียง (Record) สำหรับหลักการของแผ่นเสียงในยุคแรกนั้นจะหมุนเร็วประมาณ 78 รอบ/นาที การบันทึกจะทำได้หน้าละ 3 นาทีครึ่งเท่านั้น ต่อมาจึงมีผู้พัฒนาให้แผ่นเสียงมีขนาดเล็กลงเปลี่ยนวัสดุจากครั้งที่แตกหักง่ายมาเป็นวัสดุจำพวกเซลลูโลส และทำให้แผ่นหมุนช้าลงเป็น 45 รอบ/นาทีไปจนถึง 33 รอบ/นาที ดังเป็นแผ่นเสียงที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน (พูนพิศ อมาตยกุล 2540: 37)

แหล่ เพลงน้อย เพลงปรบไก่ โดยจะมีค่าจางค์ค่อนข้างสูงสมกับราคาที่น่าออกมาขาย โดยกระบอกเสียงจะขายกันกระบอกละ 8-10 บาท ซึ่งเป็นราคาที่สูงมากในสมัยนั้น²

การบันทึกเสียงในสมัยก่อนจะมีข้อจำกัดที่ผลิตได้ยากกว่าปัจจุบันอยู่หลายประการ เพราะเป็นการบันทึกโดยไม่ได้ใช้ระบบไฟฟ้าเข้ามาเกี่ยวข้อง วิธีการบันทึกเสียงไม่สามารถเก็บรายละเอียดของเสียงเครื่องดนตรีได้อย่างละเอียดได้ทุกชิ้น เพราะช่วงเสียงที่เก็บบันทึกลงแผ่นเสียงได้จะอยู่ในระดับหนึ่ง กล่าวคือ ได้เพียง 3.5 Octave หรือประมาณครึ่งแปดโน้ตที่ 24-34 เท่านั้น เครื่องดนตรีอย่างกลองจึงบันทึกไม่ได้เพราะช่วงเสียงต่ำเกินไป การบันทึกจะเอาลำโพงเป็นท่อเหล็กมาจ่อที่เครื่องดนตรีแล้วลากท่อขึ้นไปที่เครื่องบันทึกเสียง โดยมีม่านมากั้นไม่ให้ใครเห็นวิธีการบันทึก (พูนพิศ อมาตยกุล 2540: 40) และระยะเวลาในการบันทึกเพลงนั้นจะได้หน้าละไม่เกิน 4 นาที ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เพลงในยุคที่มีเริ่มบันทึกแผ่นเสียงออกจำหน่ายจนถึงยุคปัจจุบันจะมีความยาวไม่เกิน 4 นาทีเสมอ

จากข้อจำกัดดังกล่าวสำหรับดนตรีไทยแล้วเป็นเรื่องที่ปฏิบัติได้ยากเพราะเพลงไทยจะมีความยาวเกิน 4 นาที จึงต้องบรรเลงให้เร็วขึ้นกว่าเดิมบางครั้งอาจบรรเลงได้ไม่ครบทั้งเพลงก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีผิดหลัก และเครื่องดนตรีที่น่ามาบรรเลงเพื่อบันทึกลงแผ่นเสียงจะไม่ใช้เครื่องดนตรีมากขึ้น ถ้าเป็นวงปี่พาทย์จะใช้ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ฉิ่งใหญ่ และปี่ (ไม่มีฉิ่งและกลอง) เมื่อบรรเลงไปใกล้จะจบหน้าหนึ่งจะเร่งแนวการบรรเลงให้เร็วขึ้น ถ้าเพลงไม่จบต้องบรรเลง

2. แต่ปัจจุบันกระบอกเสียงเหล่านั้นไม่ค่อยได้พบมากนักเพราะเก็บรักษาได้ยากและมีการนำเอาแผ่นเสียงเข้ามาใช้แทนที่ โดยนำเข้ามาประเทศไทยประมาณ พ.ศ. 2448 ช่วงปลายรัชกาลที่ 5 และได้รับความนิยมมากกว่าเพราะเสียงฟังได้ชัดเจนและเก็บรักษาได้ง่าย สำหรับผู้ที่สนใจเรื่องราวของแผ่นเสียงเก่าในยุคเริ่มต้นซึ่งเรียกว่าแผ่นเสียงโบราณ สามารถหาอ่านได้จากหนังสือเรื่อง *สำเนาแห่งสยาม* ของ ศ.น.พ.พูนพิศ อมาตยกุล ซึ่งรวบรวมงานด้านแผ่นเสียงของไทยในยุคต่าง ๆ เอาไว้จนครบถ้วน

ต่อแผ่นใหม่โดยต้องขึ้นให้พอดีกับทำนองที่ค้างเอาไว้เพื่อให้แนวการบรรเลงต่อเนื่องกันไป ถ้าไม่สามารถบรรเลงได้ครบถ้วนก็จะมุ่งไปที่ทางร้องเป็นหลัก ดังนั้นลักษณะของเพลงไทยในแผ่นเสียงโบราณจะเป็นลักษณะที่ร้องครบแต่บรรเลงอาจจะขาดก็ได้ โดยไม่ถือว่าเป็นการผิดพลาดเพราะข้อจำกัดด้านเทคนิคการบันทึกดังกล่าว

สำหรับบทความนี้ผู้เขียนจะขอกว่าเฉพาะเรื่องของแผ่นเสียงที่เป็นงานบันทึกชิ้นประวัติศาสตร์สำหรับวงการดนตรีไทย กล่าวคือ แผ่นเสียงต้นนางลอย ซึ่งเป็นแผ่นเสียงที่บันทึกไว้ราว พ.ศ. 2449 หรือเมื่อ 93 ปีมาแล้วโดยใช้สังคีตอาจารย์ทางดนตรีไทยหลายท่านบรรเลงเอาไว้ แผ่นเสียงชุดนี้บันทึกโดยบริษัท International Talking Machine Co. ใช้ตราสัญลักษณ์เป็นตึกโบราณและเรียกสั้น ๆ ว่า Odeon Record ของประเทศเยอรมนี ซึ่งเป็นบริษัทหนึ่งในหลายสาขาของ อีมิล เบอร์โรเนอร์ ผู้คิดค้นแผ่นเสียงขึ้นนั่นเอง คนไทยรู้จักกันว่า “แผ่นเสียงตราตึกสีแดง” (การเรียกสั้นนั้นเรียกตามสีกระดาษที่ใช้พิมพ์ก่อนหน้าที่จะมีการใช้กระดาษมาพิมพ์ปะหน้าแผ่นเสียงนั้น ใช้การเขียนสลักชื่อเพลงและนักร้องลงไปบนแผ่นเสียง ต่อมาจึงพัฒนาให้มีการใช้กระดาษพิมพ์ชื่อเพลงและนักดนตรีเป็นเครื่องหมายการค้าบริษัท ซึ่งแผ่นเสียงจะมีสีแดงต่างกันตามเวลา ถ้าเป็นแผ่นเสียงโอเดียน กระดาษพิมพ์ปะที่มีสีน้ำตาลและสีแดงถือเป็นแผ่นเสียงรุ่นแรก) แผ่นเสียงชุดนี้จึงเป็นแผ่นเสียงรุ่นแรก ๆ ที่บันทึกงานด้านดนตรีไทยเอาไว้

ค่านิยมของการใช้นักดนตรีที่นำมาบรรเลงบันทึกแผ่นเสียงในยุคสมัยนั้นจะคัดเฉพาะนักดนตรีที่มีชื่อเสียงทั้งสิ้น โดยก่อนหน้าที่แผ่นเสียงโอเดียนจะเข้ามาเปิดบริษัทแผ่นเสียงในประเทศไทย มีบริษัท Berliner Record (สันนิษฐานว่าเป็นบริษัทสาขาของ อีมิล เบอร์โรเนอร์) เข้ามาบันทึกเพลงไทยสำหรับออกจำหน่าย (แต่ไม่มีการใช้กระดาษพิมพ์ยังคงเขียนสลักไปบนตรงกลางของแผ่นเสียง) แผ่นเสียงรุ่นนี้เรียกว่า “แผ่นเสียงร่องกลับทาง” เพราะต้องวางเข็มไว้ตรงกลางของแผ่นให้หมุนออกไปหาวงนอกสุด แตกต่างจากแผ่นเสียงในรุ่นที่ได้พบ

เห็นกันที่จะวางเข็มไว้ตรงขอบให้แผ่นหมุดเข้าไปด้านใน นักดนตรีที่บรรเลงในแผ่นเสียงชุดนี้มักจะเป็นนักดนตรีที่สังกัดอยู่ในหน่วยงานของราชการ ในยุคนั้น เช่น กรมมหรสพหรือที่รู้จักกันว่าวังบ้านหม้อ อันมีเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว.หลาน กุญชร) เป็นเจ้ากรมมหรสพ ถือเป็นหน่วยราชการที่มีนักดนตรีมีฝีมือสังกัดไว้หลายท่าน เช่น พระประดิษฐไพเราะ (ตาต) ขุนเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน) ซึ่งล้วนแต่เป็นข้าราชการที่มีบรรดาศักดิ์ทั้งสิ้น จึงมีการนำไปบรรเลงบันทึกแผ่นเสียงเอาไว้หลายชุด ทั้งนี้ในระยะแรกไม่ได้ระบุชื่อของวงที่บรรเลงเอาไว้ จะระบุเฉพาะชื่อของนักร้องเป็นหลักหรืออาจบอกให้ทราบเฉพาะวงดนตรี เช่น แผ่นเสียงตับคาวี แม่เจริญร้อง พิณพาทย์ดึกดำบรรพ์ (ซึ่งเป็นที่เข้าใจของคนในสมัยนั้นว่า ถ้าเป็นพิณพาทย์ดึกดำบรรพ์ก็ต้องวงดนตรีที่มีบรรเลงเฉพาะกรมมหรสพ หรือวังบ้านหม้อเท่านั้น จึงไม่จำเป็นต้องระบุชื่อของวงดนตรีเอาไว้)

สำหรับวิธีการดำเนินการบันทึกแผ่นเสียงนั้นจะบันทึกเป็นแผ่นต้นแบบหรือ “แผ่นดิบ” แล้วนำไปผลิตที่เยอรมนีก่อนจะนำเข้ามาจำหน่าย ซึ่งราคาจะอยู่ประมาณแผ่นละ 2-3 บาท ซึ่งค่อนข้างแพงมาก ยิ่งเครื่องเล่นแผ่นเสียงแบบโซลานีมีราคาประมาณ 20 บาท เมื่อเทียบกับเงินเดือนขั้นต่ำของข้าราชการในสมัยนั้นจะอยู่ประมาณ 8 บาทเท่านั้น คนที่จะมีเครื่องเล่นแผ่นเสียงและซื้อแผ่นเสียงได้จึงต้องเป็นพวกชนชั้นสูง และต้องให้ประกันได้ว่างานที่นำมาบันทึกลงแผ่นจะเป็นงานที่มีคุณภาพต่อการนำมาจำหน่ายได้ คำนิยมการบันทึกแผ่นเสียงจึงมุ่งเน้นไปที่วงดนตรีของราชการเป็นหลัก

เมื่อแผ่นเสียงโอเดียน (Odeon) ได้เข้ามาแทนที่แผ่นเสียงรุ่นร็อกกลับทางของเดิมพร้อมกับการพิมพ์กระดาษชื่อเพลงและลิขสิทธิ์บริษัทเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ทางบริษัทจึงเริ่มปรับแผนทางการตลาดขึ้นใหม่เพราะมีการใช้วงดนตรีมาบันทึกแผ่นเสียงหลากหลายขึ้นจากวงดนตรีของวังบ้านหม้อ เป็นใช้วงโยชวาทิตทหารเรือ (สมัยนั้นเรียกแถววงทหารเรือ) แคนวงทหารราบที่ 2 ไปจนถึงการหาวงดนตรีไทยที่มีชื่อเสียงที่ไม่ได้สังกัดอยู่ในหน่วยราชการด้วย ดังนั้นจึงมี



พระยาประสานดุริยศัพท์
(แปลก ประสานศัพท์)



หลวงประดิษฐไพเราะ
(ศร ศิลปบรรเลง)

การทบทวนหม่อมส้มจิ้นกับวงดนตรีของครูแปลก (ต่อมาเป็นพระยาประสานดุริยศัพท์ ต้นสกุลประสานศัพท์ ถือเป็นนักดนตรีไทยคนแรกที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ถึงชั้นพระยา) ซึ่งเป็นนักดนตรีที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้นมาบรรเลงบันทึกแผ่นเสียงไว้ด้วย นอกจากนี้ยังมีนักระนาดเอกที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้นคือนายศร (ภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประดิษฐไพเราะ ต้นสกุลศิลปบรรเลง) มาร่วมงานด้วยโดยใช้ชื่อว่า พิณพาทย์นายแปลกนายสอน (สะกดตามที่พิมพ์ลงบนแผ่นเสียง) ซึ่งทั้งสามได้ร่วมงานบันทึกแผ่นเสียงเอาไว้หลายชุด แต่ชุดที่บันทึกดับนางลอยนี้ค่อนข้างจะพิเศษกว่าชุดอื่น ๆ

การที่บันทึกแผ่นเสียงได้จ้างครูดนตรีทั้ง 2 ท่านมาบันทึกแผ่นเสียงเอาไว้ในสมัยนั้นอาจถือเป็นนโยบายทางการค้าอย่างหนึ่ง เพราะทั้งสามท่านเป็นผู้มีชื่อเสียงทั้งสิ้น จึงขอกล่าวถึงประวัติของท่านทั้งสามมาพอสังเขป ครูแปลก (พระยาประสานดุริยศัพท์, พ.ศ. 2403-2467) เป็นครูพิณพาทย์ที่มีชื่อเสียงสอนดนตรีอยู่ที่วังเจ้านายหลายพระองค์ เช่น วังท่าเตียนของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหินทราธิราชธำรง วังบูรพาของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ตำแหน่งเจ้าลาวของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี จนกระทั่งท้ายสุดเข้าถวายตัวเป็นครูประจำวงดนตรีมหาดเล็กของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช (รัชกาลที่ 6 สมัยยังไม่เสด็จขึ้นครองราชย์) และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาประสานดุริยศัพท์ เจ้ากรมพิณพาทย์หลวงในสมัยรัชกาลที่ 6 ถือเป็นสังคีตอาจารย์ท่านสำคัญของวงการดนตรีไทยท่านหนึ่ง มีความชำนาญทางบรรเลงดนตรีทุกเครื่องมือแต่ที่ถนัดมากคือ ปี่และขลุ่ย อีกทั้งยังเป็นผู้ที่แต่งเพลงไทยที่ไพเราะไว้โดยเฉพาะเพลงไทยอัตรา 3 ชั้น ถือว่าท่านแต่งเอาไว้มากและเป็นเพลงที่ได้รับความนิยมบรรเลงกันจนถึงปัจจุบัน (มนตรี ตราโมท 2536: สัมภาษณ์)

ครูแปลกเป็นผู้หนึ่งที่มีผลงานทางแผ่นเสียงมากและจำหน่ายกันอย่างต่อเนื่องตั้งแต่แผ่นเสียงของโอเดียน พ.ศ. 2449-2467 ซึ่งเป็นปีที่ท่านถึงแก่กรรมได้มีการบันทึกแผ่นเสียงเอาไว้ ทั้งแผ่นเสียงในนามคณะนายแปลก (พ.ศ. 2449-2452) คณะขุนประสานดุริยศัพท์ (พ.ศ. 2452-2453) คณะพระยาประสาน-

ดุริยศัพท์ (พ.ศ. 2456-2467) (ซึ่งแผ่นเสียงที่ใช้ชื่อคณะนี้เป็นแผ่นเสียงที่บันทึกกันในรัชกาลที่ 6 ประมาณ พ.ศ. 2465-2467 โดยใช้นักดนตรีในกรมพิณพาทย์หลวงบรรเลง ซึ่งท่านไม่ได้บรรเลงดนตรี เพียงแต่เป็นผู้ควบคุมการบรรเลงในฐานะเจ้ากรมพิณพาทย์หลวงเท่านั้น) (มนตรี ตราโมท 2536: สัมภาษณ์)

สำหรับหม่อมสัสมัจจันทน์เป็นภรรยาในพระยาราชานุประพันธ์ (สุดใจ บุนนาค) ซึ่งในสมัยนั้นถ้าได้เป็นภรรยาของขุนนางระดับพระยาขึ้นไปจะเรียกว่า "หม่อม" เป็นคำนำหน้านามด้วย เช่นเดียวกับภรรยาของเจ้าพระยาเทเวศร์ฯ ซึ่งเรียกหม่อมหน้าหน้า เช่น หม่อมเจริญ หม่อมจันทร์ หม่อมมาลัย เป็นต้น (มนตรี ตราโมท 2536: สัมภาษณ์) ประวัติของหม่อมสัสมัจจันทน์นั้นค่อนข้างจะไม่ค่อยทราบกันอย่างละเอียด ทราบเพียงว่าเกิดประมาณ พ.ศ. 2400-2405 ถึงแก่กรรมประมาณ พ.ศ. 2454 โดยเป็นเด็กที่อยู่ภายในบ้านของพระยาราชานุประพันธ์มาก่อน แต่ไม่ทราบว่าเรียนขับร้องมาจากใคร ท่านเป็นนักร้องที่มีชื่อเสียงมากแต่ไม่ได้สังกัดอยู่กับวงของใครเป็นหลัก และยังเป็นครูสอนในราชสำนักมีลูกศิษย์ที่เป็นเจ้านายในราชสำนักหลายองค์ เช่น เจ้าจอม ม.ร.ว.สลับ (สกุลเดิมลดาวลย์) เป็นที่น่าเสียดายว่าไม่สามารถหารูปถ่ายของท่านได้ คาดว่าท่านคงไม่ได้ถ่ายรูปเอาไว้เลย ทราบเพียงว่าท่านเป็นคณรูปร่างหน้าตาสวยผิวขาว ตัวเล็กบอบบาง มีกิริยามารยาทเรียบร้อยเป็นผู้ติดตามแบบสตรีชาววังในสมัยนั้น (ท้วม ประสิทธิกุล 2525: สัมภาษณ์)

สาเหตุที่ท่านเข้ามาร่วมงานกับครูแปลกในการเข้าไปช่วยสอนดนตรีในตำหนักเจ้าลาวของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี และเป็นนักร้องของวังบูรพาภิรมย์ในบางโอกาส ทำให้รู้จักกับครูแปลกเป็นอย่างดีและเป็นทั้งผู้ร่วมงานในการบันทึกแผ่นเสียงและเป็นศิษย์โดยไปเรียนร้องเพลงอัตรา 3 ชั้นจากครูแปลกเป็นประจำ เนื่องจากสมัยนั้นเพลงอัตรา 3 ชั้นถือเป็นเพลงที่ได้รับความนิยมกันมาก แต่หม่อมสัสมัจจันทน์มีความถนัดในการร้องเพลงอัตรา 2 ชั้นซึ่งใช้ประกอบการแสดงโขนละครและเพลงจำพวกเพลงตับมโหรีต่าง ๆ แต่ครูแปลกเป็นท่านหนึ่งที่แต่งเพลงอัตรา 3 ชั้นไว้มาก ท่านจึงได้ไปเรียนร้องเพลงอัตรา 3 ชั้นเพิ่มเติม เพื่อ

นำมาร้องบันทึกแผ่นเสียงเพราะผลงานแผ่นเสียงของหม่อมลัมจิ้นส่วนใหญ่จะเป็นเพลงในอัตรา 3 ชั้น

สำหรับผลงานทางการบันทึกแผ่นเสียงของท่านนั้นมักจะเป็นการร้องกับคณะครูแปลกเป็นหลัก เท่าที่มีหลักฐานจากแผ่นเสียงชุดอื่นที่ไม่ได้ร้องไว้กับคณะครูแปลกก็มีอยู่บ้างจากแผ่นเสียงตราเทวดา ของบริษัท Gramophone Concert Record เป็นแผ่นเสียงหน้าเดียวบันทึกไว้ราว พ.ศ. 2451 (คาดว่าบันทึกไว้ภายหลังจากแผ่นเสียงโอเดียน) โดยบันทึกเพลงแสนเสนาะ 3 ชั้น บุหลันสามชั้น และเพลงใบโคล้ง 3 ชั้น โดยท่านขับร้องและใช้ชื่อคณะที่บรรเลงว่า "บางกอก" ไม่ทราบว่าเป็นคณะดนตรีของใคร แผ่นเสียงชุดนี้ได้มีผู้นำไปถวายรัชกาลที่ 5 เมื่อคราวเสด็จประพาสยุโรป ครั้งที่ 2 โดยทรงมีพระราชหัตถเลขาปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้านว่า "อยู่มาหน่อยหนึ่งพวกนักปราชญ์ราชบัณฑิตส่งแผ่นเสียงเพลงไทยมาให้สามสี่แผ่น เพลงแสนเสนาะสามนั้น เพลงหนึ่ง ย้ายลัมจิ้นเป็นผู้ร้อง" (พูนพิศ อมาตยกุล 2540: 41) แผ่นเสียงชุดนี้เป็นแผ่นเสียงชุดเดียวที่ไม่ปรากฏว่าร่วมงานกับครูแปลก เพราะผลงานแผ่นเสียงของหม่อมลัมจิ้นนั้นจะต้องบรรเลงด้วยวงของครูแปลกเสมอ

การร่วมงานทางบันทึกแผ่นเสียงของหม่อมลัมจิ้นและครูแปลกนั้นไม่ได้เริ่มที่การบันทึกแผ่นเสียงแต่มีประวัติที่ระบุว่า เริ่มมีการร่วมงานทางการบันทึกเพลงลงกระบอกเสียงเอ็ดิสันมาก่อนประมาณ พ.ศ. 2445-2447 โดยไปทำการบันทึกเอาไว้ที่บ้านของ พ.ท.พระอภัยพลรบ (พลอย เพ็ญกุล) ซึ่งเป็นบุตรของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) เสนาบดีสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งมีกระบอกเสียงอยู่ที่บ้านและจ้างครูแปลกและหม่อมลัมจิ้น (ไม่ทราบว่านักดนตรีท่านอื่นเป็นใครอีก) โดยได้ให้ค่าจ้างสำหรับบรรเลงคนละ 9 บาท (วิเชียร กุลตณฑ์ 2526: 81) สำหรับกระบอกเสียงชุดนั้นปัจจุบันสูญหายไป จึงไม่ทราบว่าบันทึกเพลงอะไรไว้บ้าง คาดว่าคงมิได้นำมาออกจำหน่ายเพียงแต่เจ้าของกระบอกเสียงว่าจ้างให้มาบันทึกเอาไว้สำหรับฟังเป็นการส่วนตัวเท่านั้น ส่วนการบันทึกแผ่นเสียงนั้นหม่อมลัมจิ้นมีผลงานร่วมกันกับครูแปลกมากที่สุด

บุคคลสำคัญอีกท่านคือครูสร (หลวงประดิษฐไพเราะ 2424-2497) ท่านเป็นสังคีตอาจารย์ที่มีลูกศิษย์จำนวนมากในวงการดนตรีไทย มีความสามารถดีเลิศในเชิงปี่พาทย์โดยเฉพาะระนาดเอกถือว่าท่านเป็นผู้ที่มีความสามารถเป็นเลิศ และยังเป็นผู้แต่งเพลงเอาไว้มากอีกท่านหนึ่งโดยแต่งเอาไว้ทุกประเภท ในสมัยนั้นท่านเป็นจางวางมหาดเล็ก (เข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กประมาณ พ.ศ. 2443) และเป็นนักระนาดเอกประจำวงบูรพาภิรมย์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช โดยมีครูแปลกเป็นครูสอน ท่านเป็นนักระนาดเอกที่มีชื่อเสียงอย่างมากสามารถชนะเลิศในการเดี่ยวประชันระนาดเอกอยู่บ่อยครั้ง (พูนพิศ อมาตยกุลและคณะ 2532: 155)

ผลงานการบันทึกแผ่นเสียงของครูสรนั้นไม่ได้มีมาก่อนเหมือนกับของครูแปลกและหม่อมสัสมิเงิน เนื่องจากท่านมีภูมิลำเนาอยู่ที่บางช้าง สมุทรสงคราม โดยเป็นนักระนาดเอกอยู่ในสังกัดของลิ้น ผู้เป็นบิดามาก่อน และเพิ่งเข้าถวายตัวเป็นจางวางมหาดเล็กในวังบูรพาภิรมย์ได้ไม่นาน ดังนั้นการที่ได้เข้ามาร่วมงานกับวงครูแปลกและหม่อมสัสมิเงินนี้ จึงถือได้ว่าเป็นผลงานชิ้นแรกของท่าน โดยใช้ชื่อย่อว่า “พิณพาทย์นายแปลกนายสอน” ต่อมาภายหลังในรัชกาลที่ 7 เมื่อท่านได้รับพระราชทานเป็นหลวงประดิษฐไพเราะแล้ว ท่านได้บันทึกแผ่นเสียงเอาไว้จำนวนหนึ่งทั้งกับบริษัทแผ่นเสียงทั่วไปและกับแผ่นเสียงเซรณีของคุณหญิงรวมบัณฑิตสิทธิเสรี (เยี่ยม สุวงศ์)

เมื่อทราบถึงประวัติบุคคลทั้งสามที่ได้บรรเลงดนตรีบันทึกลงแผ่นเสียงโอเดียนแล้ว จึงพอจะยกเป็นงานชิ้นประวัติศาสตร์ของวงการดนตรีไทยชิ้นหนึ่งได้ ผลงานชุดนี้มีการบันทึกเพลงไว้หลากหลายมากแต่ปัจจุบันที่ค้นพบมี 2 ชุดได้แก่ เพลงตับนางลอย 12 แผ่นจบ หมายเลขแผ่น 150000-150016 และมโหรีดับเขมมฉลุ 4 แผ่นจบ หมายเลขแผ่น 150030-150035 แต่ที่ได้กล่าวถึงเฉพาะตับนางลอยเป็นหลัก เพราะเป็นแผ่นที่มีความพิเศษแปลกใหม่ในสมัยนั้นตรงที่มีลายเซ็นของหม่อมสัสมิเงินผู้เป็นนักร้อง เซ็นชื่อเอาไว้บนกระดานสี่แดงที่พิมพ์ตราแผ่นเสียงและขอบแผ่นเสียงเพื่อเป็นเครื่องหมายทางการค้าอย่างหนึ่ง แสดง



แผ่นเสียงตบนางลอย ซึ่งหม่อมสัจฉินบุรี
และมีลายเซ็นของท่านตรงหน้ากระดาษ

ว่าหม่อมสลับเงินต้องเป็นนักร้องที่มีชื่อเสียงอย่างมากจึงได้รับเกียรติให้เซ็นชื่อลงบนแผ่นเสียงชุดนี้เพราะไม่ปรากฏนักร้องในรุ่นนั้นอย่าง หม่อมเจริญ หม่อมมาลัย มีการเซ็นชื่อไว้บนแผ่นเสียงเลย

ดังนั้นบริษัทแผ่นเสียงให้หม่อมสลับเงินเซ็นชื่อไว้บนแผ่นเสียงนั้นเป็นหลักการโฆษณาที่แปลกใหม่อย่างมาก การเลือกให้หม่อมสลับเงินเซ็นชื่อก็เพราะเป็นแผ่นเสียงชุดที่ต้องการมุ่งเน้นที่เสียงร้องอันไพเราะของหม่อมสลับเงินเป็นหลัก เพลงที่นำมาบันทึกอย่างตบนาถลอยก็เป็นเพลงที่มีการนำมาเรียบเรียงขึ้นใหม่ โดยเรียกว่า “บทคอนเสิร์ต” ซึ่งเกิดขึ้นในปลายรัชกาลที่ 5 มีพระราชอาคันตุกะซึ่งเป็นเจ้านายจากหลายประเทศในยุโรปเสด็จมาเข้าเฝ้าฯหลายพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงรับสั่งให้กรมมหรสพจัดการแสดงดนตรีไทยเป็นแบบคอนเสิร์ตอย่างตะวันตก ดังนั้นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารและเจ้าพระยาเทเวศร์ฯ เจ้ากรมมหรสพได้คิดค้นจัดการนำเอาโขนรวมเกียรติมาดัดตอนขึ้นใหม่และเรียบเรียงมีการตกแต่งฉากให้งดงาม จัดเนื้อเรื่องให้รวดเร็วกระชับขึ้นกว่าเดิมให้หมดตอนราวชั่วโหม่งเศษเท่านั้น สำหรับบทคอนเสิร์ตที่คิดขึ้นนั้นใช้เรื่องรามเกียรติ์ 3 ตอนได้แก่ ตอนนางลอย ตอนพราหมณ์ และตอนนาคบาศ

ในบทความนี้จะกล่าวเฉพาะตอนนางลอย โดยบทคอนเสิร์ตได้ดัดตอนจากบทที่แสดงประกอบโขนละครของเดิมให้เป็นบทคอนเสิร์ต (บางครั้งเรียก่า บัณปลาย) โดยดัดตอนที่มือผู้ให้สั้นลงเริ่มจากนางเบญจกายแปลงกายเป็นนางสีดาตายลอยนำมาหลอกพระราม จนหนุมานจับได้และนำไปเผาไฟ นางก็แปลงหนีเหาะขึ้นฟ้าทำให้หนุมานโกรธและเหาะตามขึ้นไปจับตัวมาได้ บทนี้แสดงครั้งแรกเมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2441 ตอนรับท่านเคานท์แห่งเมืองตูริน ประเทศอิตาลี ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท สำหรับชื่อเพลงที่นำมาบรรเลงได้แก่ เพลงยานี เชิดฉิ่ง แซกต่อหม้อ ไอ้ ข้าปี หุ้ม ร่าย เต่าเห่ ตุ่มโปง โอ๊ปี้ พ้อ ขวัญอ่อน กล่อมพญา พราหมณ์เก็บหัวเหวน แซกประเทศ เชิดนอก (เป็นเพลงสำคัญเพราะใช้โน้ตเดียวเพียงชิ้นเดียว) สรรเสริญพระบารมี (ซึ่งเป็น

ลักษณะของเพลงแนวคอนเสิร์ตที่ต้องจบด้วยเพลงนี้เสมอ) (วิเชียร กุลตัญญ์ 2523: 108) การแสดงในครั้งนั้นใช้นักร้องนักดนตรีจากกรมมหรสพเป็นหลัก แต่สันนิษฐานว่าหม่อมสั้มจิ้นน่าจะเป็นผู้ร่วมอยู่ในการแสดงด้วย เพราะเมื่อมีการบันทึกแผ่นเสียงโอเดียน บทคอนเสิร์ตนางลอยถูกเลือกนำมาบันทึกไว้ด้วย จึงเท่ากับว่าเป็นการบันทึกครั้งแรกหลังจากที่มีการนำออกแสดงไปแล้ว

สำหรับนักดนตรีที่บรรเลงบันทึกแผ่นเสียงนั้นเป็นนักดนตรีในสังกัดของวังบูรพาภิรมย์เป็นหลักไม่ว่าจะเป็นครูแปลก บรรเลงปี่ใน ครูครุ บรรเลงระนาดเอก ครูเหลือ บรรเลงระนาดทุ้ม โดยท่านเป็นคนบรรเลงระนาดทุ้มอยู่ที่วังบูรพาภิรมย์ มีชื่อเสียงทางด้านระนาดทุ้มในสมัยนั้น สันนิษฐานว่าเป็นผู้แต่งเพลงโหมโรงไอยเรศวรและเพลงโอลาว 3 ชั้นซึ่งเป็นเพลงที่ได้รับความนิยมบรรเลงกันอยู่จนถึงปัจจุบัน (มนตรี ตราโมท 2536: สัมภาษณ์) และครูโก (ไม่ทราบประวัติของท่านผู้นี้ ทราบแต่ว่าเป็นนักดนตรีในสังกัดของวังบูรพาภิรมย์) บรรเลงฆ้องวงใหญ่

จากรายชื่อนักดนตรีดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าแต่ละท่านล้วนแต่เป็นนักดนตรีที่เชี่ยวชาญอย่างมาก แผ่นเสียงชุดที่ทำการบันทึกจึงเป็นแผ่นเสียงที่ดีเด่นและยังทำยอดขายได้มากเพราะเป็นเพลงที่เพิ่งเรียบเรียงขึ้นใหม่ ที่สำคัญถ้าจะฟังฝีมือการเดี่ยวปี่ในของครูแปลกแล้วแผ่นเสียงชุดนี้เป็นแผ่นเสียงชุดเดียวที่มีการเดี่ยวปี่ของครูแปลกเอาไว้คือเพลงเชิดนอก ซึ่งเป็นเพลงสุดท้ายของตอน โดยเป็นเพลงใช้เดี่ยวสำหรับปี่ประกอบบอกปฏิกิริยาของทูลมาทณเฑาะส์จับนางเบญจกายบนอากาศ ถือเป็นเพลงเดี่ยวที่สำคัญเพลงหนึ่ง ตามประวัติการดนตรีไทยถือว่าเป็นเพลงเดี่ยวเพลงแรกที่น่ามาบรรเลง สามารถใช้ได้สำหรับเดี่ยวประกอบในดับนางลอยและนำมาเดี่ยวแยกเป็นเพลงเดี่ยวต่างหากก็ได้ (วิเชียร กุลตัญญ์ 2523: 296)

นอกจากจะมีฝีมือการเดี่ยวปี่เพลงเชิดนอกของครูแปลกปรากฏอยู่แล้ว ลักษณะที่เด่นของแผ่นเสียงชุดนี้คือวิธีการร้องเพลงของหม่อมสั้มจิ้น ที่ดีเลิศ

และแนวการร้องของท่านหาฟังยากในปัจจุบัน โดยเฉพาะการร้องเพลงเชิดนอกของท่านนั้น ท่านใช้ลักษณะการร้องที่ยาวกว่าปัจจุบันมีการใช้เทคนิคการเอื้อนที่ค่อนข้างยาก ทำให้วิเคราะห์ได้ว่าเพลงเชิดนอกนั้นแต่เดิมมิได้ร้องส่งกันเพียงสั้น ๆ เหมือนกับที่ร้องกันอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งทางร้องของหม่อมสั่มจิ้นนั้นถือเป็นทางโบราณที่ท่านหาฟังได้ยากมากทางหนึ่ง

จากการที่แผ่นเสียงของโอเดียนประสบความสำเร็จอย่างมากในสมัยนั้น ทำให้มีผู้เล็งผลกำไรทางการค้าแผ่นเสียงได้ทำแผ่นเสียงขึ้นมาอีกชุดหนึ่ง โดยนำนักดนตรีชุดนี้มาบรรเลงบันทึกแผ่นเสียงอีกครั้ง (ประมาณ พ.ศ. 2453) โดยใช้ชื่อว่า “แผ่นเสียงสำหรับผู้มีบรรดาศักดิ์” เป็นแผ่นเสียงที่ผลิตขึ้นโดยห้างแผ่นเสียงจากประเทศเยอรมนี (แต่ไม่ได้พิมพ์กระดาษเป็นตราแผ่นเสียงของบริษัทตนเอง กลับพิมพ์เป็นรูปรามสูรเมขลาแบบไทยและพิมพ์ว่า “แผ่นเสียงสำหรับผู้มีบรรดาศักดิ์” ไว้เป็นตราจดจำหน่าย) มีหม่อมสั่มจิ้นเป็นผู้ขับร้อง และบรรเลงโดยคณะดนตรีของขุนประสาธดุริยศัพท์ (ครูแปลก ซึ่งได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุน เมื่อ พ.ศ. 2452) ซึ่งเป็นครูนักดนตรีชุดเดียวกันกับคณะนายแปลกนายสอนนั่นเอง แต่จุดมุ่งหมายคือต้องการจำหน่ายแผ่นเสียงซึ่งในสมัยนั้นมีราคาแพง โดยมุ่งเหล่าขุนนางที่มีบรรดาศักดิ์เป็นกลุ่มเป้าหมายหลัก จึงผลิตแผ่นเสียงชุดนี้ขึ้นมาเพียงชุดเดียวออกจำหน่าย เท่าที่ปรากฏมีการบันทึกเพลงจำพวกเพลงต่าง ๆ เช่น ตับมโหรีทะเลเย แผ่นเสียงชุดนี้มีการผลิตในระยะสั้น ๆ เท่านั้น

ต่อมาแผ่นเสียงพาลิโพนหน้ากระดาษสีม่วงของบริษัท Parophone ประเทศอังกฤษได้ซื้อลิขสิทธิ์แผ่นเสียงที่หม่อมสั่มจิ้นได้ร้องบันทึกเอาไว้ เป็นเพลงอัตรา 3 ชั้น นำไปผลิตเป็นแผ่นเสียงขึ้นอีกครั้งใช้ชื่อคณะขุนประสาธดุริยศัพท์ และเป็นงานที่บันทึกเอาไว้ก่อนหม่อมสั่มจิ้นได้ถึงแก่กรรม (ก่อน พ.ศ. 2455) เมื่อนำมาจำหน่ายตอนรัชกาลที่ 6 (ประมาณ พ.ศ. 2457) แผ่นเสียงชุดนี้ก็ขายดีมาก จึงเห็นได้ว่าหม่อมสั่มจิ้นนั้นท่านเป็นนักร้องที่มีชื่อเสียงแม้ถึงแก่กรรมไปแล้วก็ยังนำงานของท่านมาจำหน่ายกันอีกครั้ง แต่เป็น

ที่น่าเสียดายท่านไม่มีทายาทสืบสกุล จึงไม่ได้รับส่วนแบ่งจากงานที่นำมาขายอีกครั้ง ชื่อเสียงของท่านจึงเป็นที่รู้จักกันว่าเป็นนักร้องสตริงที่บันทึกแผ่นเสียงไว้มากท่านหนึ่งเท่านั้น

สำหรับแนวการใช้ลายเส้นของนักร้องลงบนแผ่นเสียงนั้น ยุคต่อมานำไปใช้สำหรับการกันการปลอมแผ่นเสียง หรือสำหรับแสดงว่าเป็นแผ่นที่จัดจำหน่ายอย่างถูกต้อง เช่น ในรัชกาลที่ 7 แผ่นเสียงเศรณีของคุณหญิงรามฯได้มีการเซ็นคำว่า "เศรณี" ไว้บนกระดาษแผ่นเสียงด้วย แต่เป็นการเซ็นเพื่อกันการปลอมสินค้าเพื่อให้ทราบว่าเป็นของแท้ ถ้าไม่มีลายเซ็นจะเป็นแผ่นเสียงที่ไม่ได้ผลิตจากทางเศรณี ซึ่งในรัชกาลปัจจุบันก็มีผู้ใช้ เช่น แผ่นเสียงคณะสุนทราภรณ์ทุกแผ่น ก็ใช้หลักการเดียวกันด้วยคือให้ปรากฏลายเซ็นของครูเอื้อ สุนทรสนานไว้ แสดงว่ากิจการค้าขายแผ่นเสียงก็มีการแอบลักลอบขายโดยไม่ผ่านเจ้าของบริษัทมาช้านานแล้ว (พูนพิศ อมาตยกุล 2540: 198)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดแสดงให้เห็นว่าแผ่นเสียงตลับนางลอยนั้นเป็นแผ่นเสียงที่มีคุณค่ายิ่งทางประวัติศาสตร์ไทย ควรจะได้ทราบกันไว้ว่าสังคีตอาจารย์ที่สำคัญอย่าง หม่อมลิ่มจิ้น ราชานุประพันธ์ ครูแปลก (พระยาประสานดุริยศัพท์) และครูศร (หลวงประดิษฐไพเราะ) ท่านได้บรรเลงดนตรีบันทึกแผ่นเสียงเอาไว้มานานนับได้เกือบร้อยปีแล้ว แม้ว่าในปัจจุบันแผ่นเสียงชุดนี้จะมีหลงเหลืออยู่ไม่มาก เท่าที่สืบค้นได้มีอยู่ไม่เกิน 3 ชุดซึ่งแต่ละชุดเป็นสมบัติของ ศ.นพ.พูนพิศ อมาตยกุล (นักวิชาการด้านแผ่นเสียงโบราณของประเทศไทย) ซึ่งได้รับเป็นมรดกตกทอดมาจากสายสกุลอมาตยกุล ศ.อุดมอรุณรัตน์ ซึ่งได้รับตกทอดมาจากพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตะเสวี) และพ.ท. สมชาย หอมจิตร ซึ่งเป็นนักสะสมแผ่นเสียงโบราณที่มีแผ่นเสียงมากที่สุดในประเทศไทย นอกจากท่านทั้งสามแล้วไม่ทราบว่าผู้ใดมีแผ่นเสียงชุดนี้ไว้บ้าง ถ้ามีอยู่ก็ควรทราบว่าเป็นสมบัติชิ้นสำคัญมากขึ้นหนึ่ง มีอายุเก่าแก่เกือบร้อยปีควรเก็บรักษา

ผู้เขียนทราบว่าในประเทศสหรัฐอเมริกามีการนำเอาแผ่นเสียงโบราณรุ่นเก่าที่มีนักดนตรีฝีมือดี ๆ บันทึกเอาไว้นำมาปรับปรุงเสียงให้ชัดเจนและบันทึกออกเป็นซีดีเพื่อจำหน่ายและใช้เป็นหลักฐานสำหรับการศึกษาวิชาดนตรีมาหลายปีแล้วและตอนนี้ก็มีหลายประเทศคิดทำกันมากขึ้น แต่สำหรับประเทศไทยยังไม่ผู้คิดทำขึ้นเพราะต้องลงทุนอย่างมากกว่าจะปรับปรุงเสียงต่าง ๆ ให้ชัดเจนได้ ดังนั้นจึงควรริเริ่มนำแผ่นเสียงโบราณที่มีคุณค่ามาปรับปรุงขึ้นใหม่ เพื่อเป็นประโยชน์ทางการศึกษาดนตรีต่อไป เพราะแผ่นเสียงเหล่านี้เป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญทำให้เราทราบแนวการบรรเลงที่ถูกต้องและเป็นผลงานที่สังคีตจารย์ได้ฝากฝีมือเอาไว้

บรรณานุกรม

- พูนพิศ อมาตยกุล. สำนักแห่งสยาม. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ Hi-fi stereo, 2540)
- พูนพิศ อมาตยกุลและคณะ. นามานุกรมศิลปินเพลงไทยในรอบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้ว, 2532)
- วิเชียร กุลตัญญ์ และมนตรี ตราโมท. หังและหัวใจเพลงไทย. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยเซชม, 2523)
- อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายต. เว็กชวน (พระนคร: โรงพิมพ์สามมิตร, 2514)
- แถบบันทึกเสียง**
- สัมภาษณีนายมนตรี ตราโมท เรื่องพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2536
- สัมภาษณีนางห้วม ประสิทธิ์กุล เรื่องหม่อมส้มจิ้น ราชานุประพันธ์, วันที่ 5 กันยายน 2525
- แผ่นเสียง**
- แผ่นเสียงโอเดียน (Odeon) สีแดง เพลงตับนางลอย หม่อมส้มจิ้นขับร้อง พิณพาทย์นายแปลก นายสอน หมายเลขแผ่น 150000-150016